

Г. О. Кундєєва,
к. е. н., докторант, Національний університет харчових технологій
Н. І. Решетник,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Київський національний лінгвістичний університет
Р. В. Хусайнов,
викладач кафедри менеджменту, Київський національний лінгвістичний університет

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

G. Kundieieva,
Ph. D., Doctoral Student, National University of Food Technologies
N. Reshetnik,
Ph. D., Associate Professor of Management Department, Kyiv National Linguistic University
R. Khusainov,
lecturer of Management Department, Kyiv National Linguistic University

HUMAN CAPITAL IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ECONOMY

Досліджено взаємозв'язок інтелектуального розвитку людини, як основної продуктивної сили суспільства, з об'єктивними процесами запровадження інноваційної моделі розвитку економіки України.

The interrelation between intellectual development of a person as the basic productive force of society and objective processes of introduction of innovative model of Ukrainian economy development has been mentioned in the current article.

Ключові слова: людський капітал, інноваційна модель, інноваційна економіка, наукоємність економіки.
Key words: human capital, the innovative model, innovative economy, knowledge-intensity of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність реалізації інноваційної моделі об'єктивно пов'язана зі стрімким зростанням впливу науки та нових технологій на соціально-економічний розвиток суспільства в цілому та на розвиток і саморозвиток особистості зокрема. У сучасних умовах нові технології докорінно змінюють структуру світової економіки, що відбивається і на економіці України. У заданих умовах в Україні необхідно застосовувати "інноваційну політику проривного типу, що полягає в дієвому державному стимулюванні прогресивної структурної перебудови економіки та реформуванні сфер освіти, науки, інноваційної діяльності на основі наявного науково-технічного потенціалу та з урахуванням світових тенденцій науково-технологічного розвитку" [1, с. 2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам дослідження людського капіталу приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні дослідники, серед яких Д. Богиня, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Грішнова, Г. Євтушенко, Е. Лібанова, В. Куценко, Я. Ларіна, Л. Семів, Л. Шевчук, Дж. М. Кларк, І. Фішер, Л. Вальрас, М. Вебер, Г. Беккер та інші. Автори сходяться на тому, що дослідження різних аспектів людського капіталу є актуальними, що людський капітал є сукупністю притаманних кожній людині знань, навичок, здібностей і кваліфікацій носіїв робочої сили, які можуть бути використані нею у виробничих чи споживчих цілях, а вдосконалення здібностей людини є нагромадженням капіталу.

Ідея розвитку знайшла своє відображення в органістичній концепції Г. Спенсера; в системній теорії Е. Дюркгейма; в системно-процесуальній конструкції П. Сорокіна; низці альтернативних моделей, у т.ч. в моделі взаємодіючих соціокультурних полів П. Бурдьє; у цивілізаційній теорії А. Тойнбі та О. Шпенглера; в стадіальній системі К. Маркса

тощо. Питаннями економіки розвитку займалися такі вчені, як У. Ростоу, Т. Шульц, С. Амін, Н. Картер, Дж. Фей, Д. Уейл, Р. Нурксе, Р. Ла Порта, Е. де Сото, Дж. Скотт та ін.

У свою чергу вивченню теоретичних і прикладних аспектів інноваційного розвитку економіки України присвячено наукові праці таких відомих вчених, як Л. І. Федулової, В.П. Александрової, Ю. М. Бажала, В. П. Семиноженко та інших. Проте базові дослідження інноваційного розвитку залишають поза увагою взаємозв'язок інноваційних змін із глибинними змінами основної продуктивної сили суспільства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних підходів до аналізу інноваційної моделі розвитку економіки України у взаємозв'язку з людським капіталом як основною продуктивною силою суспільства та надання рекомендацій стосовно реалізації цього зв'язку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання економічного розвитку і вибір відповідного шляху досягнення поставленої мети завжди посідали чільне місце в системі економічних досліджень. У загальноживному значенні під розвитком розуміють процес удосконалення тих або інших елементів суспільних відносин, матеріально-речових складових суспільства або соціально-економічних і матеріальних систем у цілому, досягнення ними принципово нових якісних характеристик [10, с. 70]. В органістичній концепції Г. Спенсера, розвиток характеризується як зростання різномірності, різноманітності системи. Розвиток є визначальною фазою в процесі невпинних економічних змін, господарської еволюції цивілізації. З точки зору методології економічної науки, економічний розвиток представляє собою комплексну та багатовимірну економічну категорію, одним із ключових складників якої є інно-

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "економічний розвиток"

Підходи до визначення поняття "розвиток"	Представники	Визначення поняття "економічний розвиток"
Перший	Л. Безчасний, Г. Мюрдаль, А. Кругер, Л. Бальцеревич, Х. Томас	Зростання добробуту, доходів на душу населення; поліпшення якості життя; підвищення ступеня задоволеності головних проблем усіх членів суспільства
Другий	Б. Габовіч, Г. Клярке, Д. Лук'яненко	Найбільш загальні закономірності економічного розвитку – його циклічний характер, зв'язок із прогресом та зростанням, еволюцією та експансією
Третій	Р. Нурєв, С. Енке, Г. Арндт	Комплексний, багатовимірний характер перетворень, що включають у себе глибокі зміни в технічній, економічній, соціальній, політичній, інституціональній сферах, у галузі інфраструктури, технологій, освіти, а також у царині головних факторів виробництва: капіталу, природних ресурсів, праці
Четвертий (історико-філософський)	Б. Шаванс, А. Назаретян, В. Бранський	Закономірне й багаторазове повторення (чергування) порядку та хаосу в руслі соціальної синергетики; процес історичної зумовленості розвитку на основі революційних та еволюційних змін

Джерело: [10, с. 71].

ваційний розвиток. Детально про підходи до визначення поняття економічний розвиток описано в таблиці 1.

У цій статті ми зосередимося на питаннях інноваційного розвитку економіки, а також детально розглянемо "роль" людини в інноваційному розвитку країни. Інноваційною вважають таку модель розвитку, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг. Для неї характерні такі риси [9]:

- наявність державної політики і законодавства, спрямованого на стимулювання інноваційних процесів;
- переважання п'ятого технологічного укладу і перехід до шостого;
- безумовні пріоритети державної підтримки — наука та освіта;
- переважання інтелектуального характеру праці над індустріальним;
- інтегровані технології;
- високоякісна робоча сила.

В основі інноваційного розвитку економіки лежить розвиток людини-особистості. Саме цим розвитком визначається стрижень сучасних трансформацій, що доповнюється технічними і технологічними чинниками. Взаємозв'язок цих двох сторін, обумовлюється, з одного боку, підпорядкованістю суспільного прогресу цілям та інтересам саморозвитку людини, збагачення її особистості, з іншого — з розумінням того, що техніка і технічний прогрес є не лише продуктом людської праці, а й виступає як безпосередня продуктивна сила, як її енергетичний потенціал. У зв'язку з цим однією з ключових соціально-економічних проблем України є проблема суттєвого підвищення вартості робочої сили адекватно вимогам ринкового середовища, з врахуванням її недооцінки в Україні. За словами видатного німецького вченого М. Вебера, "уявлення про те, що низька оплата праці і високі прибутки перебувають у прямому зв'язку, є наївним, це лейтмотив докапіталістичного ставлення до праці. Висока оплата праці — це не лише її продуктивність, висока відповідальність за результати праці, але й якісно новий спосіб мислення працівника" [2, с. 7]. Важливо також підкреслити, що висока вартість робочої сили основний важіль технічного прогресу в Україні, адже включення 35—45 % частки заробітної плати в собівартість продукції є внутрішнім стимулом до застосування нових технологій, що здешевлюють виробництво. За дешевої робочої сили — стимули до застосування зберігаючих новітніх технологій

відсутні. Відносна конкурентоспроможність продукції зберігається за цих умов, фактично, за рахунок дешевої робочої сили.

Відповідно до розвитку нових технологічних систем докорінних змін знає соціальне середовище. Теоретики сучасного суспільства — Д. Белл і Е. Тоффлер, аналізуючи соціальні перетворення, звертають увагу на радикальні зміни структури виробництва. Йдеться, в першу чергу, про зменшення частки працюючого населення у сфері безпосереднього виробництва і всебічний розвиток сфери послуг. На сьогодні, в США та більшості країн західної Європи, сфера послуг займає від 70 до 80 % у структурі ВВП [3, с. 23—28]. В Україні ця тенденція набирає обертів, проте далеко не досягає західноєвропейського рівня. Сфера послуг пе-

редбачає формування принципово нового типу працюючого суб'єкта, на рівні функціонування автоматизованих систем, який полягає в тому, що людина перестає бути безпосереднім учасником виробництва і виходить із його структури, стаючи поруч з ним та здійснюючи його цілеспрямоване регулювання, перебуваючи за його межами.

В умовах становлення інноваційної економіки радикальним чином змінюється система виробничого відтворення. До найбільш значущих змін відтворювального процесу варто віднести модифікацію потреб особи. Серед них починають переважати нематеріальні потреби. Останні пов'язані з нагромадженням і реалізацією інтелектуального та творчого потенціалу людини, її всебічним розвитком. Особливу функцію починає виконувати система знань людини. Знання, як і інформація, перетворюються на безпосередню продуктивну силу, на визначальний фактор економічного зростання та розвитку. Перетворення системи знань людини на основний виробничий ресурс означає, що створення вартості й додаткової вартості забезпечується не стільки на основі фізичних зусиль працівника, скільки завдяки його інтелектуальному потенціалові, застосуванню його знань. В економічній літературі сьогодні активно ведеться дискусія про інформаційну теорію вартості, згідно з якою фізична праця людини як мірило вартості, поступово втрачає своє значення. "Коли знання у своїй систематизованій формі, — пише Д. Белл, — застосовується у практичній переробці наявних виробничих ресурсів (у вигляді винаходів чи організаційних удосконалень), то можна сказати, що саме вони (знання), а не праця є джерелом вартості" [4, с. 33].

Аналіз взаємозв'язку інноваційної моделі розвитку економіки з людським капіталом видозмінює концептуально і складові вирішення продовольчої проблеми на національному рівні. Мова йде про реалізацію прав людини на повноцінне раціональне харчування, належний рівень медичного та соціального обслуговування, який необхідний для підтримки здоров'я і добробуту як працездатного населення, так і членів їх родин. Можна погодитись із українськими науковцями, які відстоюють думку з приводу того, що "показники здоров'я є не лише однією з найважливіших складових людського капіталу, вони ще й детермінують ефективність формування та використання інших його елементів" [5, с. 37].

Надання продовольчій проблемі з середини ХХ ст. міжнародного статусу з виокремленням соціальної складової, змістовно підкреслює необхідність пошуку інноваційних шляхів відтворення особистості, суспільства і держави. На наш погляд, суперечливість і непередбачуваність сьогодення, вимагає кардинально змінити на рівні державного фінан-

сування реалізацію програми продовольчої безпеки. Остання, без сумніву, дозволить активізувати відтворювальні процеси не тільки на рівні працездатного населення, а й на рівні нації. Інноваційний розвиток економічної системи суттєво змінює характер праці. М. Гардт та А. Негрі виокремлюють поняття "нематеріальна праця", результатом якої є створення не лише матеріальних благ, а й безпосередньо соціального продукту — всієї гами взаємовідносин між людьми, а врешті-решт і самого суспільства. У зв'язку з цим виділяються принципово нові позиції, які полягають у тому, що на основі застосування "нематеріальної праці" стирається межа між робочим і вільним часом, між відстороненою діяльністю і творчою. Внаслідок цього робочий день втрачає свої межі, він збільшується і зрештою заповнює весь життєвий простір людини. Праця в такому випадку не обмежується економікою, а відразу стає суспільною, культурною і політичною силою, яка охоплює виробництво ідей [6, с. 119—129].

Щодо сучасних українських реалій, то програмою економічних реформ президента України на 2010—2014 рр. передбачено підвищення частки інноваційно активних промислових підприємств із 10,7% до 25%, а також і підвищення наукоємності ВВП з 0,95 до 1,5% [7]. Проте необхідно підкреслити, що інноваційний процес у виробництві починається з нових науково-технологічних ідей, які народжуються у процесі фундаментальних наукових досліджень. Фактично стратегічна орієнтація на активізацію цього процесу потребує, насамперед, істотного збільшення державної підтримки фундаментальної і прикладної науки.

Відомий англійський вчений-хімік Джордж Портер, говорячи про фундаментальну та прикладну науку, зазначав, що наука вся прикладна, що різниця полягає лише в тому, що окремі додатки з'являються швидко, а інші — через століття. З огляду на це, українська модель, що відображає специфіку ставлення держави до науки, особливо фундаментальної, в умовах кризи не є виваженою, оскільки для неї характерне скорочення частки державного фінансування і наукоємності ВВП. Україна знизила бюджетні видатки на науку з 54,3% у 2008 р. до 44,5% у 2011 р., тобто на 10%. Усі інші країни намагаються зростання частки державного фінансування в загальних видатках на науку і зростання загальної наукомістськості ВВП. Так, наприклад, у США за період 2008—2011 рр. частка держбюджету на науку зростає на 6,3%, у Росії — на 3%, зростання видатків досягнуто у Румунії, Іспанії та більшості країн які мають фінансово-економічні труднощі. Зовсім інша ситуація склалась в Україні, питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті України в 2000 році у відсотках складала 1,14%, а у 2011 р. уже 0,8%, тоді як у Росії — цей показник складає 1,2% і не знижується з 2000 р. Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті (за даними Євростату) теж не додає оптимізму, оскільки лише в Україні ці показники є низхідними. Падіння сягає з 0,96% у 2000 р. до 0,73% у 2011 році [8, с. 166—167].

Низький рівень бюджетного фінансування, в першу чергу, фундаментальної науки та науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт загрожує зниженню науково-технічного рівня України, її конкурентоспроможності і національній безпеці.

ВИСНОВКИ

Можна стверджувати, що теоретична та практична неузгодженість і неусвідомленість тісного взаємозв'язку технічних, технологічних та структурних змін із процесом формування нового типу інтелектуальної, самореалізованої особистості в професійному, правовому та відтворювальному відношенні уповільнює інноваційний прорив економіки України. Останнє посилює необхідність ефективного державного регулювання процесу накопичення та збереження людського капіталу.

Література:

1. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь. Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2004. — №7. — 25 с.

2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер / Перекл. з німецької О. Погорілого. — К.: Основи, 1994. — 261 с.

3. Балаева А. Сфера услуг в мировой экономике / А. Балаева, М. Предводителева // Мировая экономика и международные отношения. — 2010. — № 3. — С. 23—28.

4. Bell D. The Social Framework of the Informational Society. — Oxford, 1980, — 332 p.

5. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія / Я. Ларіна, О. Брацлавська. — К.: ВЦ "Академія", 2012. — 248 с. — (Серія "Монографія").

6. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. — К.: Либідь, 2006. — 309 с.

7. Програма економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf

8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. — К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2012. — 303 с.

9. Иванов В.В. Национальная инновационная система как институциональная основа экономики постиндустриального общества // Инновации. — 2004. — № 5. — С. 3—10.

10. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації: навчальний посібник. — 3-є вид., перероб. і допов. — К.: Знання України, 2006.

References:

1. Tsentrazumkova (2004) "Innovative development in Ukraine: its potential and key issues for its implementation. Analytical Report", Natsional'na bezpeka i oborona, vol.7, 25 s.

2. Veber, M. (1994), Protestants'ka etyka i dukh kapitalizmu [The protestant ethic and the spirit of capitalism], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

3. Balaeva, A. and Predvoditeleva, M. (2010), "Sphere of services in the world economy", Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija, vol.3, pp. 23 — 28.

4. Bell, D. (1980), The Social Framework of the Informational Society, Oxford, UK.

5. Larina, Ya. and Bratslavs'ka, O. (2012), Rozvytok liuds'koho kapitalu v umovakh hlobalizatsii [The development of human capital in the context of globalization], VTs "Akademiiia", Kyiv, Ukraine.

6. Hal'chyns'kyj, A. (2006), Hlobal'ni transformatsii: kontseptual'ni al'ternatyvy [Global transformations: conceptual alternatives], Lybid', Kyiv, Ukraine.

7. President of Ukraine (2009), "Economic reform program in 2010—2014 years "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State", available at: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf (Accessed 20 Nov 2013).

8. State Statistics Committee of Ukraine (2012), Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini. Statystychnyj zbirnyk [Research and Innovation in Ukraine. Statistical Yearbook], DP "Informatsijno-vydavnychnyj tsentr Derzhstatu Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

9. Ivanov, V.V. (2004), "National innovation system as the institutional basis of the economy of post-industrial society", Innovacii, vol.5, pp. 3—10.

10. Filipenko, A.S. (2006), Ekonomichnyj rozvytok suchasnoi tsyvilizatsii [Economic development of modern civilization], 3rd ed., Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.